

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

В.В. БАЙДАЛА,

*д. е. н., професор, завідувач кафедри економіки,
Національний університет біоресурсів і природокористування України,
м. Київ, Україна*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1532-2913>

E-mail: baidala@nubip.edu.ua

А.В. ЯКИМОВСЬКА,

*аспірант, асистент кафедри економіки,
Національний університет біоресурсів і природокористування України,
м. Київ, Україна*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5983-2069>

E-mail: anna_yakymovska@nubip.edu.ua

Анотація. У статті проведено аналіз сучасного стану продовольчої безпеки України. Акцентовано, що рівень продовольчої безпеки в Україні перевіряється за внутрішньою системою параметрів і міжнародними методологіями. Аналіз рівня продовольчої безпеки в Україні за Глобальним індексом продовольчої безпеки показує, що він значною мірою відстає не тільки від провідних країн, але й від сусідніх держав. Ситуація вимагає розгляду не тільки існуючих, а й перспективних викликів і загроз продовольчій безпеці. У майбутньому це сприятиме підвищенню конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств на світовому продовольчому ринку. Для досягнення поставленої мети були застосовані загальнонаукові й спеціальні методи дослідження, основними з яких є наступні: діалектики, наукової абстракції, статистичні, графічного аналізу.

У даному дослідженні розглянуто методичку оцінки продовольчої безпеки, яка передбачає розрахунок чотирьох складових, а також інтегрального індексу продовольчої безпеки держави. На основі даної методички оцінено стан продовольчої безпеки України. Отримані результати були використані як база для порівняння з аналогічними показниками країн Європи й світу. Пропонуються інструменти зміцнення продовольчої безпеки на основі дотримання вимог принципів забезпечення продовольчої безпеки, включаючи самодостатність, багатofункціональність, соціальну справедливість, незалежність, стабільність, баланс і раціональність. Для посилення продовольчої безпеки пропонується зміцнити такі складові як фізична доступність і економічна доступність продуктів харчування, так як вони гарантують якість і безпеку сільського господарства. Доведено, що виклики й проблеми вітчизняного агропромислового комплексу відіграють значну роль на світовому ринку і є вирішальними в забезпеченні продовольчої безпеки. Запропоновано заходи для підвищення продовольчої безпеки.

Ключові слова: продовольча безпека; індикатори продовольчої безпеки; глобальний індекс продовольчої безпеки; економічна безпека; аграрний сектор; якість харчування.

Актуальність

Споживання продуктів харчування є головною базовою потребою людини і лежить в основі формування високого рівня якості життя населення. Продовольча безпека передбачає доступ до життєво необхідного для людини продовольства та є основою глобальної й національної безпеки. Проблема забезпечення продовольчої безпеки в умовах кризових ситуацій наразі не рідкість. У 2020–2021 рр. світова пандемія COVID-19 негативно вплинула на забезпечення продовольчої безпеки у світі. Через її поширення відбулося зниження попиту на продукти харчування, знизилась мобільність і купівельна спроможність населення, стався збій у системі виробництва й постачання продовольства через введення карантинних заходів і обмежень на пересування. Це, зокрема, призвело до зниження ефективності використання наявного потенціалу вітчизняних суб'єктів аграрного сектору в системі господарських відносин національної економіки України.

Із початком повномасштабної війни в 2022 р. Україна та світ ще гостріше відчули проблему продовольчої безпеки. На перший план вийшла необхідність визначення рівня забезпечення населення продуктами харчування. Проблеми гарантування продовольчої безпеки можуть катастрофічно позначатися на життєзабезпеченні населення, а в подальшому на можливостях відновлення його здатності до праці. Ефектив-

ність функціонування таких галузей як сільське господарство і харчова промисловість також під загрозою, так як вони безпосередньо пов'язані з виробництвом продовольства. Загострення таких проблем у майбутньому загрожує занепадом національної економіки в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Вважаємо, що досліджувати проблематику продовольчої безпеки України варто, умовно розподіливши її на певні категорії. Зокрема, такі науковці як І.Б. Тернавська, І.М. Вахович, М.М. Бабич, С.О. Лушпаєв, І.В. Бодак, М.В. Гребенюк займались дослідженням понятійно-категоріальної сутності продовольчої безпеки. У свою чергу, С.В. Щербина, М.Д. Курляк, О.В. Вараксіна, І.П. Жига, В.Т. Дудар, Г.М. Колісник, Є.А. Харлан, О.П. Радченко, О.І. Шкуратов, К.І. Петрушенко, А.Б. Немченко, розглядали продовольчу безпеку як економічну складову національної безпеки держави. Вивченням і аналізом міжнародних і вітчизняних методик оцінювання продовольчої безпеки займалися О.Л. Чернелевська, О.О. Зеленська, С.В. Козловський, Л.Ф. Міляр, О.Р. Кондра, А.В. Скрипник, Н.В. Стежко, А.Д. Мостова, О.І. Банах. У роботах К.А. Пилипенка, Н.О. Білоусової, І.Г. Кириленка, І.В. Дергалюка, Є.В. Нікішина, Я.Ю. Орленка, М.В. Гребенюка, О.А. Остапенка та інших авторів розглядалися напрями підвищення рівня продовольчої

безпеки з урахуванням міжнародного досвіду, зокрема використання досвіду Європейського Союзу в системі продовольчої безпеки.

Сучасні тенденції й проблеми, пов'язані з забезпеченням економічної безпеки України, зокрема її продовольчої складової, вимагають розробки нових підходів до визначення пріоритетів реалізації ресурсного й економічного потенціалу суб'єктів аграрного сектору. Урахування результатів досліджень є ключовим фактором успішного розроблення напрямів, інструментів і засобів зміцнення продовольчої безпеки України в умовах сучасних викликів.

Метою статті є визначення рівня продовольчої безпеки України, дослідження основних показників, які характеризують фізичну й економічну доступність продовольства, а також розробка практичних рекомендацій щодо зміцнення продовольчої безпеки в умовах сучасних викликів.

Матеріали та методи дослідження

Вивчення фундаментальних аспектів економічної науки, що стосуються забезпечення продовольчої безпеки в умовах глобальних викликів, базується на системному підході, який служить теоретичною і методологічною основою даного дослідження. У ході аналізу досліджуваної проблематики використовувалися різноманітні загальнонаукові й спеціальні методи дослідження. Для визначення актуальності й теоретичного базису досліджуваного питання було використано діалектичний метод. Метод наукової абстракції застосовано для визначення перспектив забезпечення продовольчої безпеки.

Статистичні методи були використані для зібрання, систематизації та аналітичної обробки статистичних даних, а також для діагностики стану й виявлення тенденцій у формуванні показників продовольчої безпеки. Статистичний і графічний аналіз використовувались для візуального представлення отриманих результатів. У якості інформаційної бази дослідження були використані наукові праці вітчизняних і зарубіжних науковців, коментарі та експертні оцінки фахівців і практиків із відкритих джерел, а також інформація з сайту Державної служби статистики України.

Результати дослідження та їх обговорення

Безпека набуває особливого значення в сучасних умовах глобалізації й нових викликів, а відтак потребує цілісного вивчення та уваги. Національна безпека визначає можливості якісного розвитку суспільства і є досить багатогранною, так як містить низку складових, серед яких варто виділити продовольчу, економічну, соціальну, екологічну, інформаційну, політичну, державну, демографічну й духовно-культурну безпеку. Вважаємо, що серед перерахованих елементів національної безпеки особливе значення посідає продовольча безпека, оскільки вона передбачає забезпечення потреб у продовольстві кожного члена суспільства у відповідній якості й кількості, що має відповідати принципам доступності та збалансованості [4]. Важливою умовою досягнення продовольчої безпеки є стабільність її забезпечення, яка передбачає: можливість для груп населення, домогосподарств і окремих людей мати доступ до достатньої

кількості продовольства в будь-який час і не перебувати під тиском втрати доступу до продовольства в результаті шоків попиту або пропозиції, а також циклічних коливань кон'юнктури [6].

На сьогоднішній день продовольча безпека відіграє ключову роль не лише в економічному прогресі України, але й у зміцненні її економічної стабільності. Значимість посилення продовольчої безпеки визначається необхідністю використання потенціалу конкурентоспроможного розвитку суб'єктів аграрного сектору через впровадження інновацій. Однак, неврегульованість окремих протиріч інституційного забезпечення продовольчої безпеки ускладнює й гальмує процес розвитку, а також породжує виклики для аграрного сектору економіки. Основні аспекти, на які варто звернути увагу, включають: створення диспропорцій у розвитку потужностей сільськогосподарських підприємств у різних сферах; ускладнення процедур сертифікації внутрішньої сільськогосподарської продукції відповідно до вимог країн Європейського Союзу; посилення впливу неефективного фінансового забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств; збільшення суперечностей між різними механізмами державної політики щодо забезпечення продовольчої безпеки.

Визначення пріоритетних засобів зміцнення продовольчої безпеки рекомендується проводити, враховуючи особливості її становлення як на рівні конкретних суб'єктів, так і на загальнодержавному рівні. Такий підхід зумовлений двома функціональними структурно-ієрархічними компонентами, з яких агрегується

продовольча безпека: продовольчої безпеки індивідуального домогосподарства та держави загалом. Так, продовольча безпека окремого домогосподарства визначається фінансово-економічними можливостями щодо самозабезпечення основними видами продовольчих товарів, рівнем особистісної культури споживання продуктів харчування членів домогосподарства й фундаментальними засадами формування добового раціону людини [8]. Продовольча безпека держави визначається ефективністю використання потенціалу аграрного сектору економіки, техніко-виробничими показниками забезпечення аграрних суб'єктів і розвитком інфраструктури аграрного ринку. Низькі показники розвитку суб'єктів аграрного сектору мають негативний вплив на продовольчу безпеку, спричинюючи загрози економічній безпеці держави. У ході дослідження виявлено, що в 1990-2021 рр. навіть при достатньому рівні наявності основних продуктів харчування в Україні спостерігалось значне відхилення обсягів їх споживання від рекомендованих фахівцями Міністерства охорони здоров'я раціональних норм (табл. 1).

Можна відзначити, що, враховуючи науково обґрунтовані норми споживання основних продуктів харчування, в 2021 р. найбільш гостро відчувався дефіцит м'яса і м'ясопродуктів 33,7 % або 27 кг на одну особу; молока та молокопродуктів 47,0 % або 178,5 кг на одну особу; риби та рибопродуктів 34,0 % або 6,8 5 кг на одну особу; плодів, ягід і винограду 34,4 % або 38 5 кг на одну особу; цукру 25,0 % або 9,5 кг 5 кг на одну особу. Лише показники споживання картоплі, овочів і баштанних, а також

1. Рівень споживання основних видів продуктів харчування населення України (в розрахунку на 1 особу в рік, кг)

Продукти харчування	Раціональна норма, кг	Мінімальна норма, кг	Роки				2021 р.		
			1990	2000	2019	2020	Всього	До раціональної норми, %	До мінімальної норми, %
М'ясо та м'ясо-продукти	80.0	52.0	68.2	32.7	53.6	53.8	53.0	66.3	101.9
Молоко та молочні продукти	380.0	341.0	372.3	197.7	200.5	201.9	201.5	53.0	59.1
Яйця, шт.	290.0	231.0	272.0	164.0	282.0	278.0	272.0	93.8	117.7
Хліб і хлібопродукти (у перерахунку на борошно)	101.0	94.0	141.0	124.1	97.6	96.6	92.7	91.8	98.6
Картопля	124.0	96.0	161.0	134.5	135.7	134.0	132.4	106.8	137.9
Овочі та баштанні	161.0	105.0	102.5	101.0	164.7	164.0	165.9	103.0	158.0
Плоди, ягоди та виноград	90.0	68.0	47.4	29.1	58.7	56.5	59.0	65.6	86.8
Риба та рибні продукти	20.0	12.0	17.5	8.3	12.5	12.4	13.2	66.0	110.0
Цукор	38.0	32.0	50.0	36.5	28.8	27.8	28.5	75.0	89.1
Олія рослинна всіх видів	13.0	8.0	11.6	9.3	12.0	12.3	13.6	104.6	170.0

Джерело: складено авторами [2; 5].

олії рослинної всіх видів перевищили науково обґрунтовані норми споживання відповідно на 132,4 кг; 165,9 кг; 13,6 кг, на одну особу або 6,8, 3,0 і 4,6% відповідно. Загалом, 53,8 % калорійності раціону харчування формувалося з продуктів харчування рослинного походження. Відтак, енергетична потреба в раціоні компенсувалася в основному за рахунок картоплі, овочів і баштанних, а також олії рослинної всіх видів, що зумовлювало дисбаланси раціональних норм харчування людини, за якими продукція тваринного походження в структурі раціону має займати не менше 55,0 % [9].

Згідно з даними Державної служби статистики України системною проблемою є недостатній рівень

калорійності харчування добового раціону людини, який у 2021 р. становив 86,4% від оптимального (3100 ккал). У 2021 р., порівняно з 2015 р., середньодобова калорійність раціону харчування однієї особи в Україні скоротилася на 4,4 % і становила 2677 ккал [2]. У країнах ЄС середньодобова калорійність раціону харчування однієї особи становить 3456 ккал. При цьому частка в раціоні продуктів тваринного походження в ЄС знаходиться на такому ж рівні як в Україні, тобто складає 29,3 % (1012 ккал). Це дозволяє зробити висновок про погіршення економічної доступності продуктів харчування внаслідок зниження рівня його купівельної спроможності.

Глобальний індекс продовольчої

безпеки (Global Food Security Index, GFSI) використовується для оцінки стану продовольчої безпеки країни. Цей індекс проводить глибокий аналіз впливу основних принципів доступності, наявності, якості, безпеки, сталості та адаптивності в регіоні на продовольчу безпеку у всьому світі. Згідно з аналізом, опублікованим Economist Impact [12], стан глобальної продовольчої безпеки продовжує погіршуватися. Хоча рівень доступності сільськогосподарських ресурсів підвищився протягом останніх років, загальні показники в сільському господарстві залишаються низькими. Це відбувається через відсутність державних витрат на сільськогосподарські дослідження й розробки, проблеми з іригаційною інфраструктурою та покращенням родючості ґрунту. Показники GFSI (табл. 2) свідчать про те, що країни стикаються з безпрецедентним зростанням цін на продовольство і проблемами з голодом.

Для запобігання серйозним ризикам у глобальній продовольчій системі необхідно робити довгострокові структурні інвестиції. Алгоритм розрахунку індексу продовольчої безпеки передбачає обчислення чотирьох його складових і загального значення індексу. Першою складовою є економічна доступність, яка охоплює наступні індикатори: зміна середніх витрат на продукти харчування, частка населення поза глобальною межею бідності, нерівність скоригована фактичний індекс людського розвитку (індекс людського розвитку скоригований з урахуванням соціальної нерівності), сільськогосподарська торгівля, програми безпеки харчових продуктів. Другою складовою виступає фізична доступність – передбачає

визначення таких індикаторів: доступ до сільськогосподарських ресурсів, дослідження та розробки у сфері сільського господарства, сільськогосподарська інфраструктура, мінливість цін на сільськогосподарську продукцію, достатній рівень пропозиції сільськогосподарської продукції, політико-соціальні бар'єри доступу до сільськогосподарської продукції, державні зобов'язання щодо продовольчої безпеки та політики доступу до ринків. Третьою складовою вважається якість і безпека – вона охоплює наступні індикатори: різноманітність раціону, норми харчування, забезпеченість мікроелементами, якість білка, безпечність харчових продуктів. Четвертою складовою виступає сталість і адаптація до зміни клімату – вона включає наступні індикатори: вплив на довкілля, вода, земля й ресурси, океани, ріки та озера, політичні зобов'язання щодо адаптації до зміни клімату, управління ризиками стихійних лих [1].

Вимірювання фізичної доступності, якості та екологічної безпеки продуктів харчування в основному пов'язані зі сферою регулювання системи технологій і наук, які стосуються виробництва сільськогосподарської продукції. У свою чергу, питання економічної доступності такої продукції належить до сфери наукових досліджень економістів, які працюють над розробкою рекомендацій щодо підвищення рівня даного показника через реформування державної політики.

Більшість досліджень, які висвітлюють економічну доступність продуктів харчування, переважно фокусуються на гарантуванні відповідності раціональним нормам споживання харчового й енергетичного

1. Рівень споживання основних видів продуктів харчування населення України (в розрахунку на 1 особу в рік, кг)

Рейтинг	Країни	GFSI	Субіндекс економічної доступності	Субіндекс фізичної доступності	Субіндекс якості та безпеки	Субіндекс природні ресурси та стійкість
1	Фінляндія	83,7	91,9	70,5	88,4	82,6
2	Ірландія	81,7	92,6	70,5	86,1	75,1
3	Норвегія	80,5	87,2	60,4	86,8	87,4
4	Франція	80,2	91,3	69,0	87,7	70,3
5	Нідерланди	80,1	92,7	70,7	84,7	69,2
6	Японія	79,5	89,8	81,2	77,4	66,1
7	Канада	79,1	88,3	75,7	89,5	60,1
8	Швеція	79,1	91,9	68,3	85,0	68,3
9	Великобританія	78,8	91,5	71,6	77,6	71,1
10	Португалія	78,7	90,0	77,0	79,8	64,5
11	Швейцарія	78,2	89,2	76,8	73,5	69,5
12	Австрія	78,1	91,3	67,1	81,2	69,7
13	США	78,0	87,1	65,1	88,8	69,4
14	Данія	77,8	92,1	63,2	89,1	63,8
15	Нова Зеландія	77,8	91,6	67,7	73,1	75,1
16	Чеська Республіка	77,7	91,3	69,4	76,3	70,3
17	Бельгія	77,5	92,6	64,6	88,4	61,0
					
71	Україна	57,9	66,6	48,1	71,3	43,5

Джерело: складено авторами за [2, 12].

складу їжі. При цьому, наслідки невиконання цих норм, які призводять до негативного впливу на стан здоров'я і рівень продуктивності населення як у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі, вимагають глибшого та більш докладного вивчення. У зв'язку з цим у 2022 р. GFSI був доповнений новими індикаторами (до 68) і визначений для 113 країн світу (табл. 2).

Дані табл. 2 свідчать про те, що серед представлених країн найвищі показники Глобального індексу продовольчої безпеки мають 11 європейських держав. Топові позиції займають Фінляндія (83,7), Ірландія (81,7) і Норвегія (80,5). Високий рейтинг цих країн сформувався за такими субін-

дексами як «економічна доступність» і «якість і безпека». Дещо нижчими показниками характеризуються субіндекси «фізична доступність» і «природні ресурси та стійкість». За рівнем Глобального індексу продовольчої безпеки в 2022 р. Україна зайняла 71 місце із значенням 57,9. Рейтинг нашої держави знизився на 11 пунктів порівняно з попереднім роком. За показником «Доступність продуктів харчування» Україна набрала 48,1 балів зі 100 і розташувалася на 93-му місці в світі та на 26-му місці серед 26 країн Європи. Це зумовлено наявністю політичних і соціальних бар'єрів, недосконалою інфраструктурою ланцюга постачань, недостатнім розвитком у сфері

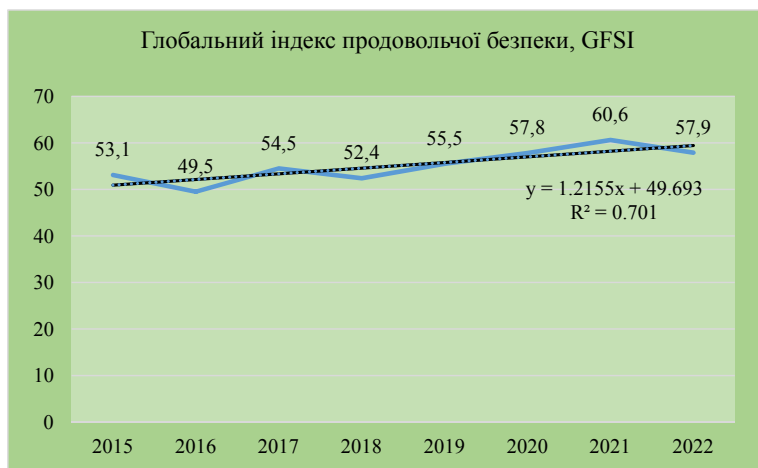

Рис. 1. Динаміка індексу продовольчої безпеки України, 2012–2022 рр.
Джерело: побудовано авторами на основі [2, 5, 12].

сільськогосподарських досліджень і стратегії доступу до продуктів харчування. Найнижчий рівень серед показників, які характеризують продовольчу безпеку України, має показник «Сталість і адаптивність (43,5 бали із 100 і 94 місце в глобальному рейтингу), що відзеркалює значні проблеми у сфері доступу й управління водними ресурсами, а також проблеми в системі управління ризиками.

Єдиним показником, який демонструє вищий рівень є «Фактор якості та безпечності їжі» – за цим показником Україна отримала 71,3 бали зі 100 або 52 сходинку глобального рейтингу. За оцінками експертів, українці вживають достатньо якісного білку, а харчові продукти загалом є безпечні, хоча раціон середнього українця не відзначається різноманітністю [1].

Зрозуміло, що така ситуація негативно впливає на перспективи забезпечення продовольчої безпеки України і зменшує конкурентоспроможність суб'єктів аграрного сектору на світовому ринку сільсько-

господарської продукції. Графічне відображення результатів розрахунку індексу продовольчої безпеки для України за період з 2012 по 2022 роки наведено на рис. 1.

Військові дії в Україні погіршили стан глобальної продовольчої безпеки, так як було знищено величезні обсяги врожаю, сільськогосподарська та інша цивільна інфраструктура. Значні площі, на яких можна було займатись вирощуванням аграрної продукції залишилися не задіяними через замінування. Під загрозою опинялась посівна кампанія, блокувався експорт аграрної продукції, різко збільшилися ціни на пальне й мінеральні добрива на світовому ринку, що в свою чергу ускладнювало діяльність суб'єктів агропродовольчого сектору держави і стан національної економіки в цілому, а також загострило проблему голоду в світі [9]. Тим не менше, Україна, незважаючи на всі виклики й складнощі воєнного стану, відіграє значну роль на світовому аграрному ринку – зокрема, агропро-

1. Розробка тренінгу кібербезпеки на прикладі АТ «ОТП Банк»

Етапи тренінгу	Характеристика	Зразок поведінки
1. Активна фаза симуляції кібератаки	Реалізація симуляції кібератак з використанням тестового середовища. Реалістичні сценарії	Розробка сценарію: Фішингова атака на онлайн банкінг та його відповіді на корпоративному рівні.
2. Пасивна фаза розпізнавання загроз	Навчання персоналу виявляти нестандартну активність та підозрілу поведінку в мережі.	Розпізнавання сумнівних повідомлень та подолання ризиків: виявлення потенційно фішингових повідомлень, електронних листів та посилань у банківській поштової системі; повідомлення про виявлені підозрілі елементи кібербезпечному відділу та вищому керівництву; відмова від відкриття вкладених файлів або переходу за посиланнями для уникнення можливого зараження шкідливим вмістом.
3. Забезпечення безпеки даних	Засвоєння персоналом навичок захисту конфіденційних даних під час кібератаки.	Управління підозрілими повідомленнями: збір та передача всіх підозрілих повідомлень для подальшого аналізу кібербезпечним спеціалістам; розробка стратегічного плану та протоколів повідомлення.
4. Відновлення структури в результаті	Пояснення процесів відновлення нормальної функціональності систем після кібератаки.	Реагування на фішингову атаку та запобігання подальшому розповсюдженню: ізоляція компрометованих об'єктів у випадку впливу атаки на банківські системи; інформування клієнтської бази про можливий ризик та надання рекомендацій щодо зміни паролів та підвищення безпеки облікових записів.
5. Супровід та тестування отриманих знань	Проведення оцінювання для перевірки рівня освоення матеріалу.	Підготовка та навчання персоналу: визначення відповідальних осіб та навчання їх термінології, технологічних аспектів та процедур виявлення інцидентів; проведення практичних занять, включаючи ситуаційні кейси та вправи типу Escape Room для ефективного реагування на інциденти.
6. Забезпечення постійного навчання	Впровадження систематичних тренувань і актуалізація навичок у галузі кібербезпеки.	Проведення аналізу та розробка стратегій: аналіз методів та джерел фішингової атаки після її ізоляції; розробка стратегій для запобігання майбутнім подібним атакам; проведення тренувань для підвищення навичок виявлення фішингу та ефективної реакції під час атаки.
7. Виконання аналізу і вдосконалення результатів	Проведення аналізу тренінгового процесу та впровадження вдосконалень	Інформаційне сповіщення та публічний відгук: розповсюдження інформації серед персоналу про нові види фішингу та застосування актуальних методів захисту; забезпечення своєчасного та інформативного відгуку щодо фішингової атаки, якщо інцидент став публічним.

Джерело: розроблено авторами.

мисловий комплекс продукує 10-15% валової доданої вартості держави та є одним із основних бюджетоутворюючих секторів національної економіки.

Обсяг експорту українського зерна десять років тому був спроможний нагодувати 40 мільйонів людей, а сьогодні вже понад 400 мільйонів. У

2019-2021 рр. на Україну припадало майже 10% світового експорту пшениці, 15% експорту кукурудзи, 15% експорту ячменю та близько 50% експорту соняшникової олії [7, 10]. На початку 2022 року експортний потенціал України демонстрував позитивну динаміку, але в березні скорочення становило близько 50% порівняно з попереднім роком [14].

Зважаючи на вищесказане можна назвати щонайменше два ключові дестабілізуючі фактори формування продовольчої безпеки, зокрема: 1) наростаюче згортання масштабів агропромислового комплексу і зменшення обсягів виробленої продукції, зниження ефективності її виробництва; 2) значне скорочення реальних доходів населення і доступності для нього харчових продуктів [8]. Отже, логічно стверджувати, що продовольчу безпеку, насамперед, варто розглядати з позицій забезпечення саме економічної безпеки, зважаючи на те, що остання розкриває внутрішні можливості й визначає стратегічні альтернативи соціально-економічного зростання для забезпечення суспільного добробуту за умов ринкових відносин [3].

Розглядаючи економічний аспект зміцнення продовольчої безпеки, значимо, що у сфері виробництва доцільно оптимізувати виробничо-галузеву структуру; збільшити врожайність сільськогосподарських культур і продуктивність тварин; підвищити ефективність використання кадрових ресурсів; організувати виробництво дефіцитних видів продовольства. У переробній галузі необхідним є нарощування потужностей, розвиток комунікаційних взаємозв'язків із виробниками сільськогосподарської сировини; організація

кластерної співпраці; модернізація виробничого обладнання переробних підприємств; лобювання інтересів переробних підприємств на ринку. Важливим для переробної галузі є також приведення у відповідність до міжнародних стандартів процесів сертифікації, пакування і маркування продукції; організація замкнутого циклу переробки та утилізації відходів аграрного виробництва; розвиток мережі лабораторій контролю за бізнес-процесами підприємств [16]. Для розвитку аграрного ринку важливими параметрами є диверсифікація каналів збуту сільськогосподарської продукції; захист аграрного ринку від імпорту продукції аграрного сектора; стимулювання розвитку біржової торгівлі та укладення форвардних контрактів на ринку; розвиток електронної комерції на аграрному ринку; покращення інфраструктури ринку.

Важливо розглядати економічний аспект зміцнення продовольчої безпеки в поєднанні з соціально-екологічним. Результативним буде зменшення антропогенного навантаження на природні екосистеми та інфраструктуру сільських територій; урізноманітнення виробничих напрямків і розширення асортименту аграрної продукції; оптимізація використання органічних і мінеральних добрив; гармонізація економічних, соціальних і екологічних пріоритетів для розвитку аграрного сектору економіки.

З метою забезпечення реалізації інструментів зміцнення продовольчої безпеки України доцільним є дотримання таких основних принципів (рис. 1):

1) самодостатність – підпорядковує стратегічну орієнтацію державної аграрної політики на забезпе-

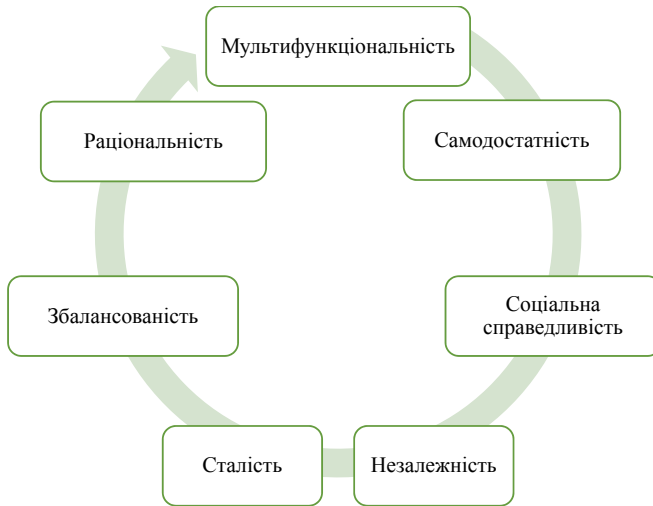

Рис. 2. Принципи зміцнення продовольчої безпеки

Джерело: розроблено авторами на основі [8].

чення населення основними видами продовольства, враховуючи перспективні параметри зміни кон'юнктури аграрного ринку, а також ризики виникнення форс-мажорних ситуацій;

2) мультифункціональність – передбачає структурну перебудову суб'єктів аграрного сектора, спрямовану на розширення їх виробничо-господарської діяльності й зменшення концентрації ризиків у різних сегментах аграрного ринку;

3) соціальна справедливість – полягає в забезпеченні рівного доступу до основних продовольчих товарів для різних соціальних груп населення, спрямоване на подолання існуючої нерівноваги в доходах;

4) незалежність – у даному контексті передбачається зменшення ролі імпорту для аграрного ринку шляхом впровадження політики протекціонізму, імпортозаміщення й захисту суб'єктів аграрного ринку;

5) сталість – визначає створення умов для неперервного функціону-

вання суб'єктів аграрного сектора в умовах трансформацій і структурних змін у глобальній продовольчій системі;

6) збалансованість – гарантування узгодженого розвитку економічної, соціальної та екологічної компоненти забезпечення продовольчої безпеки;

7) раціональність – передбачає реалізацію механізмів досягнення продовольчих безпечових цілей на засадах зрівноваженого розвитку та збереження потужностей природних екосистем для прийдешніх поколінь [8].

У свою чергу, для зміцнення продовольчої безпеки рекомендується впровадження наступних заходів:

- підвищення конкурентоспроможності й сприяння інтенсивному розвитку сільського господарства за допомогою врахування природно-кліматичного і виробничого потенціалу різних регіонів;

- здійснення реформ, спрямованих на збільшення реальних доходів населення, особливо соціально неза-

хищених верств, підвищення рівня зайнятості, продуктивності й кваліфікації працівників;

- збільшення обсягів експорту продовольчих товарів з високою доданою вартістю та використання нетарифних методів регулювання імпорту;

- створення резервних фондів, запровадження субвенцій, які спрямовуватимуться на розвиток інфраструктури, державної підтримки цін на сільськогосподарську продукцію та ресурси для її виробництва тощо [9].

Загалом, забезпечення продовольчої безпеки повинно адаптуватися до викликів і враховувати практичну спрямованість. Необхідно впроваджувати заходи, які включають моніторинг поточного стану продовольчої безпеки та сільськогосподарської інфраструктури; надання допомоги соціально незахищеним категоріям населення; підтримку виробників продуктів харчування; контроль цін на харчові продукти та інші заходи.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Результати дослідження свідчать про незадовільний стан продовольчої безпеки України. Здійснене порівняння індексу продовольчої безпеки України з країнами Європи та світу демонструє негативні результати. Забезпечення продовольчої безпеки держави передбачає гарантування й задоволення потреб населення в екологічно чистому продовольстві в межах визначених науково обґрунтованих норм споживання незалежно від умов. Для підвищення рівня продовольчої безпеки необхідне вдосконалення існуючих механізмів функціонування агропромислового сектора та його максимальне збли-

ження з економічними, соціальними та екологічними цілями суспільного розвитку на основі принципів самодостатності, мультифункціональності, соціальної справедливості, незалежності, стабільності, збалансованості та раціональності. Реалізація цих принципів вимагає внесення змін у функціонуванні аграрного сектору, зокрема в плані покращення фізичної доступності продовольства, розповсюдження страхування господарської діяльності в аграрному секторі та оптимізації системи розподілу продукції на ринку. Підвищення економічної доступності продуктів харчування, зменшення різниці в доходах між різними верствами населення, а також гарантування якості й безпеки аграрної продукції через вдосконалення механізмів технічного регулювання в аграрному секторі економіки є важливими напрямками реформ. Для гарантування продовольчої безпеки в Україні необхідна додаткова увага та заходи з боку держави і виконавчих органів.

Список використаних джерел

1. Гобела В., Мельник С., Курляк М. Продовольча безпека України на фоні війни: оцінка стану та прогнозування тенденцій. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2022. №2(02). С. 92–98.
2. Державна служба статистики України. Офіційний веб сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Заходим М.В., Продовольча безпека та її місце у структурі економічної безпеки держави. *Інноваційна економіка*. 2022. № 1(01). С. 31–37.
4. Крилов Д.В. Проблеми забезпечення продовольчої безпеки України в сучасних умовах. Проблеми сучасних трансформацій. *Серія: економіка та*

- управління. 2023. №7. URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-7-03-07>
5. Напад на Україну суттєво позначиться на світовому ринку зерна – USDA. 2022. URL: <https://biz.censor.net/n3323645>
 6. Ніконенко О.А. Методичне забезпечення формування продовольчої безпеки України. *Агросвіт*. 2022. № 9–10. С. 86–92.
 7. Огляд продовольчої безпеки та політики. 2022. URL: <https://kse.ua/ua/oglyad-prodovolchoyi-bezpeki-ta-politiki/>
 8. Урба С.І., Копитко М.І. Зміцнення продовольчої безпеки як інструмент реалізації потенціалу конкурентоспроможного розвитку суб'єктів аграрного сектору в системі економічної безпеки України. *Проблеми сучасних трансформацій*. Серія: економіка та управління. 2022. №5 (05). С. 56–62.
 9. Хаєцька О.П., Лояніч В.О. Забезпечення продовольчої безпеки України в умовах війни. *Ефективна економіка*. 2023. № 6. URL: <https://nauka.com.ua/index.php/ee/article/view/1723/1736>
 10. Як Grain from Ukraine впливає на продовольчу безпеку світу та підтримує економіку України. 2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/grain-from-ukraine-prodovolcha-bezpeka-svitu-ekonomika-ukrayiny/32333095.html>
 11. Behnassi M., El Haiba M. Implications of the Russia – Ukraine war for global food security. 2022. № 6. С. 754–755.
 12. Global Food Security Index. 2023. URL: <https://impact.economist.com/>
 13. Global Report on Food Crises: acute food insecurity hits new highs: Food and Agriculture Organization of the United Nations. 2023. URL: <https://www.fao.org/newsroom/detail/global-report-on-food-crises-acute-foodinsecurity-hits-new-highs/en>
 14. Monthly food price index worldwide from 2000 to 2023. 2023. URL: <https://www.statista.com/statistics/1111134/monthly-food-price-index-worldwide/>
 15. Pryor S., Dietz W. The COVID-19, Obesity, and Food Insecurity Syndemic. 2022. №11. С. 70–79.
 16. Shebanina O., Burkovska An., Lunkina T., Burkovska Al. Global aspects of food security in the world: economic dimensions. *Modern Economics*. 2023. № 38. С. 178–185.

References

1. Hobela, V., Melnyk, S., & Kurliak, M. (2022). Prodovolcha bezpeky Ukrainy na foni viiny: otsinka stanu ta prohnouzuvannya tendentsii [Food security of Ukraine against the background of the war: assessment of the state and forecasting of trends]. *Tsyfrova ekonomika ta ekonomichna bezpeka*, (2(02), 92–98.
2. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Zakhodym, M. (2022). Prodovolcha bezpeka ta yii mistse u strukturi ekonomichnoi bezpeky derzhavy [Food security and its place in the structure of economic security of the state]. *Innovatsiina ekonomika*, 1, 31–37.
4. Krylov, D.V. (2023). Problemy zabezpechennia prodovolchoi bezpeky Ukrainy v suchasnykh umovakh [Problems of ensuring food security of Ukraine in modern conditions.]. *Problemy suchasnykh transformatsii*. Serii: ekonomika ta upravlinnia, 7. Retrieved from: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-7-03-07>
5. Napad na Ukrainu suttievo poznachytsia na svitovomu rynku zerna – USDA [The attack on Ukraine will significantly affect the world grain market – USDA]. (2022). Retrieved from: <https://biz.censor.net/n3323645>
6. Nykonenko, O. (2022), Metodychne zabezpechennia formuvannia prodovolchoi bezpeky Ukrainy [Methodological support for the formation of food security in Ukraine]. *Ahrosvit*, 9-10, 86–92.

7. Ohliad prodovolchoi bezpeky ta polityky [Review of food security and policy]. (2022). Retrieved from: <https://kse.ua/ua/oglyad-prodovolchoyi-bezpeki-ta-politiki/>
8. Urba, S.I., Kopytko, M.I. (2022). Zmitsnennia prodovolchoi bezpeky yak instrument realizatsii potentsialu konkurentospromozhnoho rozvytku sub'iektiv ahrarynoho sektoru v systemi ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Strengthening food security as a tool for realizing the potential of competitive development of agricultural sector entities in the economic security system of Ukraine]. *Problemy suchasnykh transformatsii*. Seriya: ekonomika ta upravlinnia, 5, 56–62.
9. Khaietska, O.P., Loianich, V.O. (2023). Zabezpechennia prodovolchoi bezpeky Ukrainy v umovakh viiny [Ensuring food security of Ukraine in war conditions.]. *Efektivna ekonomika*, 6. Retrieved from: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.6.47>
10. Yak Grain from Ukraine vplyvaie na prodovolchu bezpeku svitu ta pidtrymuie ekonomiku Ukrainy [How Grain from Ukraine affects the food security of the world and supports the economy of Ukraine]. (2023). Retrieved from: <https://www.radiosvoboda.org/a/grain-from-ukraine-prodovolcha-bezpeka-svitu-ekonomika-ukrayiny/32333095.html>
11. Behnassi, M., El Haiba, M. (2022). Implications of the Russia – Ukraine war for global food security. *Nature Human Behaviour*, 6, 754–755.
12. Global Food Security Index. (2023). URL: <https://impact.economist.com/>
13. Global Report on Food Crises: acute food insecurity hits new highs: Food and Agriculture Organization of the United Nations. (2023). URL: <https://www.fao.org/newsroom/detail/global-report-on-food-crises-acute-foodinsecurity-hits-new-highs/en>
14. Monthly food price index worldwide from 2000 to 2023. (2023). URL: <https://www.statista.com/statistics/1111134/monthly-food-price-index-worldwide/>
15. Pryor S, Dietz W. (2022). The COVID-19, Obesity, and Food Insecurity Syndemic. *Curr Obes*, 11, 70–79.
16. Shebanina, O., Burkovska, An., Lunkina, T., Burkovska, Al. (2023). Global aspects of food security in the world: economic dimensions. *Modern Economics*, 38, 178–185.

Baidala V., Yakymovska A. (2024).

ENSURING FOOD SECURITY UNDER GLOBAL CHALLENGES

BIOECONOMY AND AGRARIAN BUSINESS, 15(1): 56-70

<https://journals.nubip.edu.ua/index.php/bioeconomy/article/view/49187>

[https://doi.org/10.31548/economics15\(1\).2024.049](https://doi.org/10.31548/economics15(1).2024.049)

Abstract. *The article is aimed at assessing the state of food security of Ukraine. The level of food security in Ukraine is checked according to the internal system of parameters and international methodologies. Analysis of the level of food security in Ukraine by the Global Food Security Index shows that it lags far behind not only the leading countries but also from neighboring countries. The situation requires consideration of not only existing but also promising challenges and threats to the maintenance of food security. In the future, this will increase the competitiveness of agricultural enterprises in the global food market. To achieve this goal, general scientific and special research methods were used, the main of which are the following: dialectics, scientific abstraction, statistical, and graphic analysis. The study substantiates the use of a methodology for assessing food security, which involves the calculation of four components and an integral index of food security of the state. As a result of the use of the proposed methodology, an assessment of the state of food security of Ukraine is implemented. The obtained results served to compare them with similar indicators*

of the countries of the world and Europe. The calculations show that food security, first of all, should be considered from the standpoint of ensuring economic security, taking into account the fact that the latter reveals internal opportunities and determines strategic alternatives to socio-economic growth to ensure public welfare under conditions of market relations. The article proposes tools for strengthening food security based on compliance with the requirements of the principles of ensuring food security, including self-sufficiency, multifunctionality, social justice, independence, stability, balance and rationality. To strengthen food security, it is proposed to strengthen such components as physical accessibility and economic accessibility of food, as they guarantee the quality and safety of agriculture, and it is also worth paying attention to improving natural resources and sustainability. The challenges and problems of the domestic agro-industrial complex, which plays a significant role in the world market and ensures food security, are analyzed. Measures to ensure increased food security are proposed.

Keywords: *food safety; food safety indicators; global index of food security; economic security; agrarian sector; food quality.*
